

Melodik ve Prozodik Tavrılarla Kur'ân Tilâvetinin İcrası

Öz: İnzalinden günümüze kadar üzerine sayısız araştırma yapılan Kur'ân-ı Mübîn'in mana yönüyle olduğu kadar tilâveti açısından bilinmesi de önem arz etmektedir. Bu bakımdan okuyuşta manevî duygunun oluşması adına tilâvetin doğru bir tavırla icra edilmesi gerekir. Bu araştırmanın amacı Kur'ân tilâvetinde melodik ve prozodik tavrıların etkisini ortaya koymaktır. Araştırmada bu tavrıların tilâvete yansıyan kısımları örnekler ışığında tahlil edilmiş, temel kaynaklarda konunun doğru tespit edilmesine yönelik bilgi ve bulgular incelenmiştir. Kur'ân'ın okuyuşuyla ilgili olan kırâat ve tilâvet kavramları başta olmak üzere melodi ve prozodi kavramları ayrı başlıklar halinde ele alınarak prozodik tavrın tilâvetteki durumuna yer verilmiştir. Neticede makam ve melodi ile tilâvetin güzelleşmesi ve mananın hissettirilmesi bağlamında ele alınan örneklerle birlikte söz konusu tavrıların manayla uyumlu icra edildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yine makam bilgisi bulunmayan kimselerin güzel okuma hevesiyle tilâveti sesine göre icra etmeye çalışmaları da Tahzîn, Tatrîb, Terkîs, Tefhîm, Tercî ve Ter'îd gibi hatalı okumaları beraberinde getirdiği de gözlemlenmiştir.

Mehmet
KELEŞ*

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Tilâvet, Prozodi, Makam, Tavrı/İcra.

Performing Quran Recitation with Melodic and Prosodic Attitudes

Abstract: It is important to know the Holy Quran, which has been subject to countless studies since its revelation, in terms of its recitation as well as its meaning. The Holy Quran recitation must be performed in the right manner to create a spiritual feeling during the recitation. The purpose of this research is to reveal the effect of melodic and prosodic attitudes in Quran recitation. In the research, the parts of these attitudes reflected in recitation were analyzed in the light of examples, and the information and findings in the primary sources were examined to determine the subject correctly. The concepts of melody and prosody, especially the concepts of recitation are discussed under separate headings and prosodic attitudes. As a result, it has been concluded that recitations are performed in harmony with the meaning, and some examples discussed in the context of beautifying the recitation with maqam and melody. It has also been observed that people having no knowledge of maqam try to perform the recitation according to their voice, with the enthusiasm of reciting beautifully, and this results in incorrect recitations such as Tahzîn, Tatrîb, Terkîs, Tefhîm, Tercî and Ter'îd.

Keywords: Qıraat, Recitation, Prosody, Mode, Attitude/Performance.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'an-ı Kerim Okuma Ve Kıraat İlimi Anabilim Dalı. E-Posta: mkeles@agri.edu.tr – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0984-3875>

Giriş

Yeryüzünde varlığını sürdüren bütün inanç sistemlerinde olduğu gibi İslam inancında da ibadetler, belli bir ölçü, ahenk/uyum, melodik ve prozodik¹ tavırla ifa edilmektedir. Lafızıyla/kırâatiyle ibadet olunan² Kur'ân'ın da melodik ve prozodik makamlarla tilâvetinin icrası son derece önem arz etmektedir. Zira tilâvette manevi duygunun oluşmasına katkı sunan melodi ve prozodi, kulağa ve gönüllere hitap eden, harikulade tesiri olan ve aynı zamanda ses olgusunun da üzerine bina edilmiş sanatsal bir ilim olarak Kur'ân'ın tilâvet ruhuna uygun bir tarzda tanımlanmaktadır.³ Bu sanatsal ilim, bireylerin ve toplumların yaşamlarında önemli bir yer tutmakla birlikte beşerin fitratında bulunan doğal/tabii bir ihtiyacdır. İnsanın manevi duygularını, olumlu ve olumsuz hatıralarını dile getirme noktasında son derece etkili olan bu sanatsal ilmin icra edilmesindeki en önemli etkenlerden biri de belli bir ölçü, ahenk/uyum içinde uygulanan güçlü ve güzel ses olgusudur.⁴ Güzel ses, insanın bedeninde tepeden tırnağa kanın damarlarda dolaşması gibi, vücudun her yerine yayılır. Güzel bir ses tınısıyla, kan berraklaşır, duygular gelişip olgunlaşır, kalp dinlenmiş bir doyuma ulaşır.⁵ Bu bakımdan ifade edilen sanatın nitelikleri göz önünde bulundurularak ve tecvîd kaidelerine de riayet etmek kaydıyla doğru seçilecek makam tavırlarıyla icra edilecek Kur'ân tilâvetinin dinleyenlerin kalplerinde eşsiz bir hissiyat ve manevi hazzın tesirini bırakması kuvvetle muhtemeldir.

Araştırmalarımıza göre daha önce prozodik ve melodik tavırlarla Kur'ân tilâvetinin icrası hususunda çalışma yapılmadığı veya sadece sınırlı olarak melodik ve benzeri tavırların bazı tecvîd kaideleri bağlamında tilâvete olan etkisinin ele alındığı görülmüştür.⁶ Bu araştırmada ise söz konusu eksikliğin

¹ Araştırmamızın kavramsal kısmında melodi ve prozodi hakkında kapsamlı bilgi verileceğinden, burada tekrara düşmeme adına ayrıca bilgi verilmesi uygun görülmemiştir.

² Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru't-Tevfikîyye li't-Türâs, 2011), 1/15-20.

³ Saadet Güldaş, *Vurgu ve Vurgulamaları ile Türk Müsîkisinde Prozodi* (İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 2003), 200; Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 297-298.

⁴ Ebû Zekerîya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, *et-Tibyân fi âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Rıdvan Kasusî (Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemîyye, 2018), 93-104.

⁵ Ruhi Kalender, "Musiki ve İnsan", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/3-4 (Aralık 1997), 263-272.

⁶ Bk. Tuğba Savran, *Kur'ân-ı Kerîm'in Makamsal Tilâveti Üzerine Bir Öğretim Modeli Önerisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 12-274; İrfan Orhan, *Kur'ân'ı Kerîm Tilâveti ve Müsîkî* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 11-60; Abdulmecit Okçu, "Kur'ân Tilâvetinde Ezgi", *Dini Araştırmalar*

giderilmesi ve Kur'ân tilâvetinin tekemmülüne katkı sağlaması adına prozodik ve melodik tavrın tilâvete olan etkisi tetkik edilmiştir. Her iki hususun tilâvetle olan ilişkisine geçmeden önce konu bağlamında Kur'ân okumayla ilgili bulunan kırâat ve tilâvet kavramları başta olmak üzere melodi ve prozodi kavramları ayrı başlıklar halinde ele alındıktan sonra prozodik tavrın tilâvetteki durumuna yer verilmiştir. Akabinde tilâvet esnasında ortaya çıkan makamsal ve melodik tavırlar temelinde bazı bilgiler tahlil edilmiştir. Aynı şekilde makam ve melodi ile tilâvetin güzelleşmesi ve mananın hissettirilmesi; belli bir ölçü, ahenk/uyum ve tavırla icra edilmeyen okuyuşlarda ise ortaya çıkan kırâat hatalarını gösteren bazı âyetlere örnekleme üzerinden endüksiyon (tümevarım) yöntemi ile değinilmiştir. Takip edilen bu yöntem, araştırmamızı tilâvet hakkında yapılan diğer çalışmalardan farklı kılmıştır.⁷ Yapılan bu araştırma ile melodik ve prozodik tavırlarla Kur'ân tilâvetinin icrası arasındaki ilişkinin doğru bir usulle bilinmesine katkı sunulması hedeflenmiştir. Konuya geçmeden önce kavramsal bir çerçeve çizerek teorik alt yapı oluşturulacaktır.

1. Kur'ân Tilâvetine Dair Kavramlar

1.1. Kırâat

Lügatte semâî mastar olarak “ka-ra-e/قَرَأَ” kök fiilinden türeyen “kırâe/قِرَاءَةٌ” kelimesi “okumak”,⁸ “telaffuz etmek” ve “tilâvet etmek” demektir.⁹ Çoğul

Dergisi 10 (Mayıs-Ağustos 2007), 213-247; Esra Yılmaz, “İstanbul Tavrı Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetinde Kerim Öztürk'ün Kırâati Çerçevesinde Fatiha Sûresi; Makam Analizleri ve Notasyon”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 148-169.

⁷ Söz konusu çalışmaların tilâvet hususunu sınırlı olarak -prozodik ve melodik tavrın makamla olan bağlantısını- ele aldığı görülmektedir. Detaylı bilgi için bk. Savran, *Kur'ân-ı Kerîm'in Makamsal Tilâveti*, 12-274; Orhan, *Kur'ân'ı Kerîm Tilâveti ve Mûsikî*, 11-60; Okçu, “Kur'ân Tilâvetinde Ezgi”, 213-247; Yılmaz, “İstanbul Tavrı”, 148-169.

⁸ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdi el-Mahzumî Sâmîrî (Beyrut: Müessesetü'l-Ale'l-Matbûât, t.s.), 5/205; Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Şihâh tâcü'l-lüga ve şihâhî'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, 1979), 1/65; Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemaşerî, *Eşâşu'l-belâğa*, thk. Muhammed Basil Uyunû's-Sud (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 2/63; Hüseyin b. Muhammed Ragıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî (Beyrut: Dâru'l-Marife, t.s.), 402; Muhammed b. Mukrem İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'l-İhyâ, 1995), 12/50; Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, thk. Muhammed Naim Arksusi vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1/49; Muhammed Murtaza Hüseyini ez-Zebîdî, *Tacû'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Beyrut: Dâru'l-Hidaye, 2001), 1/364; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/410.

⁹ İsfehânî, *Müfredât*, 402; İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, 12/50; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/410; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: MÜFV Yayınları, 1996), 29; İsmail

kalıbında “kırâât/قِرَاءَاتٌ”¹⁰ şeklinde gelen bu kavramla;¹¹ herhangi bir eser icrasında bulunurken “nağmeli veya nağmesiz seslendirme”, “sesli veya sessiz okuma”¹² ve “tilâvet etme” kastedilmiştir.¹³ Aynı fiil kökünden mastar olarak türeyen Kur’ân “الْقُرْآنُ” ifadesi de lügatte kırâat tabiriyle yakın anlamlarda kullanılmıştır.¹⁴ Yine ifade edilen manalarla bağlantılı olarak kırâat kavramın farklı kalıplar bağlamında da incelendiği görülmüştür.¹⁵ Söz konusu kelimedenden türeyen kavramların ortak manasının “toplamak ve birleştirmek” olması hasebiyle de kırâat ilminin bu isimle anılmasına yol açmıştır.¹⁶ Zira Kur’ân tilâvetinde bulunacak kimse, zihninde harflerin (sıfat ve mahreçlerin) seslerini birleştirerek okuyacağı kelimeleri oluşturmaktadır. Bu durumda kelimenin, bir araya toplamak ve getirmek anlamı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla tilâvette bulunan kimseye Arapçada “bir araya getiren, birleştiren ve toplayan” anlamındaki “Kâri’/القَارِيءُ”¹⁷ ifadesi kullanılmaktadır.¹⁸

Kırâatin terim manası ile ilgili çokça tanım yapılmışsa da bunlar arasında en sade görülen açıklama İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) isnad edilen “Kur’ân

Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi* (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1996), 73; Zübeyir Karataş, *Lügavî Tefsirlerde Kırâat (Kutrub Örneği)* (İstanbul: Kitâbî yayınları, 2023), 30.

¹⁰ Kur’ân’da “ka-ra-e/قَرَأَ” kök fiilinden türeyen kelimenin seksen sekiz yerde çeşitli şekillerde geçtiği belirtilmektedir. Bk. Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cemu’l-müfrehes li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim* (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1945), 540.

¹¹ Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân*, 1/284; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fi ulûmi’l-Kur’ân* (İstanbul: Yasin Yayınları, 2010), 262; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri*, 73; Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmî ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2004), 16.

¹² İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, 12/50; Ramazan Pakdil, *Talim, Tecvit ve Kıraat* (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2017), 353; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, 39.

¹³ Pakdil, *Talim, Tecvit ve Kıraat*, 353.

¹⁴ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, 12/50; Pakdil, *Ta’lim Tecvit ve Kıraat*, 353; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, 39.

¹⁵ Ferâhîdî, *Kitâbü’l-‘ayn*, 5/204; Cevherî, *es-Şihâh*, 1/64; İsfehânî, *Müfredât*, 401; İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, 5/3566; Hasan el-Mustafavî, *et-Taḥkîk fi kelimâti’l-Kur’âni’l-Kerim* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2009), 9/241.

¹⁶ Bk. Mustafavî, *et-Taḥkîk*, 9/241-242.

¹⁷ Kelimenin çoğulu kurrâ şeklinde gelmektedir. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 66.

¹⁸ Seyyid Rız Tavîl, *Madḥal fi ulûmi’l-kırâât* (Mekke: Mektebetü’l-Faysaliyye, 1985), 27; Halime Sâl, *el-kırâât rivâyeta Verş ve Hafs* (Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru’l-Vâdih, 2014), 40; Mehmet Keleş, “Kur’ân Tilâvetinde Ses Ve Mana İlişkisi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Aralık 2023), 177-198.

kelimelerinin eda keyfiyetlerinin¹⁹ ve ihtilaflarını nakledenlere isnat etmek suretiyle bilmektir”²⁰ şeklindeki açıklaması olmuştur. Aynı şekilde kırâat: Kur'ân lafızlarının tilâvet edilmesi esnasında çeşitli vücutları (kırâat farklılıklarını) okumak demektir.²¹ Söz konusu vecih çeşitleri, âyetlerin Hz. Peygamber'e nazil olduğu şekliyle, sahabelere de müşâfehe yöntemi ile nakledilmiş ve vahiy kâtipleri tarafından bunlar kayıt altına alınmıştır. Kırâat ifadesinin kullanımı ise vahyin ilk muhataplarında olduğu gibi günümüzde de çoğunlukla Kur'ân'ın tilâvet edilmesi olarak anlaşılır.²²

Kırâat, genellikle ehil olan kimselerin bazı kurallar çerçevesinde naklettikleri okuyuş çeşitleri için kullanılmıştır. Örneğin Âsım kırâati, Nâfi kırâati, Verş kırâati ve benzeri kırâat imamları için kullanılması gibi. Bu anlamda zikredilen kırâate aynı şekilde “makra’/المَقْرَأُ”; rivayet ve eda bakımından kırâat eğitimi almış alıp onu benzer metotla başkasına öğretilene de “mukri’/المُقْرِئُ” denilmiştir.²³ Aynı şekilde ilk dönemlerde kırâat ifadesi yerine “harf” tabirinin kullanıldığı da nakledilmiştir. Araplar herhangi bir kırâat imamının okuyuşu hakkında “bu filan imamın harfidir”²⁴ derler. Örneğin “harfü Âsım, harfü Kisâi” ifadesi zikredildiğinde ismi anılan imamın okuyuş usulü anlaşılır. Söz konusu ifadenin kullanımında ise genellikle ismi zikredilenlerin Übey b. Ka'b ve İbn Mes'ûd oldukları görülür.²⁵ Buraya kadar kırâat ilmiyle ilgili verilen malumatlar incelendiğinde, Kur'ân'ın tilâvet edilmesinde kurrâ imamlar ve ravilerinin farklı tilâvet usullerini haiz oldukları,²⁶ tâbîinden aldıkları ruhsat ile âyetleri çeşitli okuma usulleri ve eda keyfiyeti ile okudukları görülür. Bu

¹⁹ Eda keyfiyeti: Hz. Peygamber döneminden günümüze dek Kur'ân'ın şifahi yöntemle aktarılması hususuna denir. Bk. Necati Tetik, *Kıraat İliminin Ta'limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 98; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilahları* (İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 2009), 47.

²⁰ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Ali İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriin ve mürsidü't-tâlibîn* (Beyrut: y.y., 1999), 1/ 49; Bk. Metin Çetin, “Zümer Sûresi'ndeki Kıraat İhtilafları ve Tefsire Etkisi”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)* 4/9 (Aralık 2021), 38-63.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Şureyh el-Endelüsî, *el-Kâfi fi kırâati's-seb'a*, thk. Ahmed Mahmud Abdussemî, (Beyrut: y.y., t.s.), 9; Muhammed Salim b. Muhaysin, *el-Muğni fi tevcihî'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtira* (Beyrut: y.y., 1993), 1/45; Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilahları*, 85.

²² Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, thk. Ganim Kaddûrî el-Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 58-59.

²³ İbrahim Muhammed el-Cermî, *Mu'cemü ulûmi'l-Çur'an* (Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 2001), 273.

²⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Çur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 1/52.

²⁵ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib b. Hammûş el-Kaysî, *el-İbâne an me'âni'l-kırâât*, thk. Abdülfettah İsmail Şelebî (Kahire: Dârü Nehdati Mısır, t.s.), 41.

²⁶ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn b. İbrahim Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fi tefsiri eşrefi'l-elfâz*, Alemü'l-Kütüb (Beyrut: y.y., 1993), 3/338; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/336.

meyanda “ilhâk-ı hâ” Şeyh Yakub; “terkik” Nâfi; “sekte” Hamza ve “idğam-ı kebir” ifadesinin kullanılmasıyla da Ebû Amr’ın akla gelmesi, kurrâ imamların bazı kırâat usulleriyle öne çıktığına delil olarak gösterilmiştir.²⁷

1.2. Tilâvet

Lügatte “t-l-v/تَلَوَّ” kök fiilinden türeyen bir mastar olarak gelen “tilâvet/تِلَاوَةٌ” kavramı, “herhangi bir şeye tabi olmak, takip edip izlemek, uymak, art arda gelmek”, “geride kalmak, okumak/kırâat etmek”,²⁸ bir durumu anlatmak/konuşmak” veya “peşinden gitmek”²⁹ manalarına gelmektedir. Aynı şekilde “tilvün/تِلْوٌ” veya “tülüvven/تُلُوءٌ” kalıplarında da mastarı bulunan tilâvet kavramı, çeşitli manalara gelmekle birlikte “birinden uzaklaşmak, ayrılmak ve onu terk etmek” anlamlarını da ihtiva etmektedir.³⁰ Kur’ân’da sûre ve âyetlerin art arda gelmesine nispetle “Kur’ân’ı okumak (tilâvet etmek)” de aynı tabirle ifade edilmiştir. Benzer şekilde kutsal kitapların okunması kastedilerek Kur’ân’da Tevrat ve İncil’in tilâvet edilmesi de bu kavramla ifade edilmiştir.³¹

Tilâvet kavramı terim olarak ise, Kur’ân lafzını tecvîd kurallarına riayet ederek uygun bir tarzda okumakla birlikte emir ve yasaklarının hayata yansıtılmasıdır.³² Ulema bu kavramı şu şekilde açıklamıştır: Kur’ân’ı orijinal haliyle telaffuz edip tahrif/tağyir etmeden (aslını değiştirmeden),³³ lafzını tağyirden koruyup manalarını tedebbür (derin tefekkür) ederek³⁴ okumaktır. Aynı şekilde ilk etapta anlaşılamayan âyetleri bilen kimselere havale ederek,³⁵

²⁷ Sefer Süleyman el-Ma’rafi, *fî ulûmî'l-Kur’ân*, çev. Orhan Parlak (Kuveyt: Kur’an İlimleri Yayınları, 2003), 2/117; İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okuma Kaideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 61.

²⁸ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, 1/443-445.

²⁹ Cevherî, *es-Şihâh*, 4/2289.

³⁰ Cevherî, *es-Şihâh*, 4/2289; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, 1/443-445.

³¹ Kurân ve Meâli (Erişim 03 Ocak 2024), Âl-i İmrân 3/93; en-Neml 27/92.

³² Abdurrahman Çetin, “Tilâvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/155-157.

³³ Abdullah b. Abbas, *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri ibn Abbâs* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), 21.

³⁴ Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, t.s.), 1/103; Muhammed el-İmâdî Ebüssuûd, *İrşâdü'l-aqli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur’âni'l-Kerîm* (Riyad: Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, t.s.), 1/249.

³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/520; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd Ferrâ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (Riyad: Dâru Tayyibe, 1989), 1/144.

isabetsiz bir yorumda bulunmadan,³⁶ onu nazil olduğu şekliyle³⁷ okumaktır. Yani âyetleri tecvîd kurallarına uygun bir tarzda³⁸ (melodik/ezgisel/teganni katarak) huşu ile okumak;³⁹ onun emir ve yasaklarına tabi olmak⁴⁰ ve onunla en samimi bir haleti ruhla amelde bulunmaktır.”⁴¹ Ayrıca tilâvet, seslendirilen âyetlerin biçimsel (tevcid kuralları ve lafız) olarak ele alınmasının yanı sıra mana yönünün daha ön planda tutulmasıyla değerlendirilmesidir.⁴²

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre tilâvet kavramının Kur'ân'ı kendine has okuyuş tarzı ile tecvîd kaidelerine riayet edip okumaya melodik/ezgisel (musikî/teganni) bir ton katmak suretiyle seslendirmek olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda tilâvet, Kur'ân okuma esnasında kelimelerin tağyir ve tahriften korunması, okunan âyetlerin lafız ve anlamı üzerinde tefekkür edilerek etkili bir okuyuşun ortaya konulmasıyla birlikte emir ve yasaklarının hayata yansıtılması gibi fonksiyonları ihtiva etmesidir. Kavramsal açıklamalardan sonra da ifade edileceği üzere, bir okuyuşun tilâvet sayılabilmesi için mutlak surette olması gereken unsurlardan biri tecvîd kaideleridir. Belki tecvîd kadar olmasa da bir diğer hususun da melodik tarz olduğu söylenebilir. Bu iki özelliğin olmadığı, alelade, düz/makamsız ve çoğunlukla konuşma tarzıyla icra edilen okumalar daha ziyade “kırâat” tabiriyle zikredilir. Kırâat olarak gösterilen bir okuyuşun estetik olarak tilâvete dönüştürülebilmesi için de tecvîd kaidelerine uymakla birlikte sese edâ/sedâ yönünden bazı niteliklerin eklenmesi ve kulağa hoş gelen melodik/sezgisel tınılar kullanılarak okunmasıdır.⁴³

1.3.Melodi

Fransızca'da kullanılan *mélodie* kelimesinden türetilen melodi sözcüğü, Eski Yunancadaki *meloidía/μελοιδία* (şarkı/türkü) sözcüğünden alınmıştır. Bu ifade Eski Yunancada *mélos/μέλος* (şarkı/türkü) ve *oidía/οιδία* (şarkı/türkü

³⁶ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmusin et-Türkî (Kahire: y.y., 2003), 4/398.

³⁷ Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 1/144; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 1/578.

³⁸ Osman Bayraktutan - Nihat Demirkol, “An Analytical Evaluation on the Concept of Tajwid and Its Historical Development”, *Social Paradigm Journal* 7/1 (Temmuz 2003), 50–64.

³⁹ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 1/520.

⁴⁰ Detaylı bilgi için bk. Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 1/520; Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 1/144.

⁴¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdî Basellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 1/553; Beydâvî, *Envâru't-tenzil*, 1/103; Ebüssüüd, *İrşâdü'l-aqlî's-selîm*, 1/249.

⁴² Yavuz Fırat, “Kıraat Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (13) 2002, 267.

⁴³ Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'* (Bursa: Marifet Yayınları, 1992), 108.

seslendirme) sözcüklerinin bileşimidir.⁴⁴ Melodi kelime olarak, ezgi, nağme, ritmik tempo, cefa, sıkıntı, üzüntü, işve, cilve, söz veya ses dizisine denir.⁴⁵ Melodinin müzik alanında kullanılan terim manası ise “belirli ses perdelerinin (Pitch) ve ritmik öğelerin bulunduğu; evrensel ve kültürel birçok hususu ihtiva eden bir tabir olarak gelir.⁴⁶ Melodi: Notaların yan yana gelmesiyle oluşturulup icra edilen ve kulağa hoş gelen ses dizilimi anlamında da kullanılır.⁴⁷ Söz konusu ses dizilimi olan melodinin oluşumuna örnek verecek olursak; bireyin eğitim serüveninde aldığı ilk derslerden biri olan müzik dersinde öncelikle talim ettiği müzik notaları olan “do, re, mi, fa, sol, la...” şeklindeki dizilim birer ses perdesi olarak tanımlanır.⁴⁸ Bu notalarda yer alan ifadelerin belirli bir ritmik kalıp ve tempo ile birleşimi de dinleyene hoş gelen ve duyguyu yansıtan melodiyi meydana getirir.⁴⁹

İslâmî ilimlerde melodi sözcüğü yerine daha çok mizmar,⁵⁰ lahn,⁵¹ ezgi, nağme, teğanni,⁵² ahenk veya terennüm ifadeleri kullanılmıştır.⁵³ Bu ifadelerin de başta cami musikisi adı altında icra edilen Kur’ân tilâveti (mihrabiye), sala, ezan, kamet, mevlid, kaside, ilahi, temcid, miraciye ve benzeri formlar olmak üzere farklı isimlerle icra edilen bazı alanlarda da kullanıldığı görülmektedir.

1.4. Prozodi

Araştırma kapsamında konumuzla ilgili temel terimlerden biri de prozodidir. Prozodi kelimesi Yunancada kullanılan “prosodiya” sözcüğünden

⁴⁴ Mahmud Ragıp Gazimihâl, *Mûsikî Sözlüğü* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1961), 189; Mehmet Bahaettin Toven, *Yeni Türkçe Lügat* (Ankara: TDK Yayınevi, 1924), 25-42.

⁴⁵ Toven, *Yeni Türkçe Lügat*, 25-42; Adolf Von Grolman, *Mûsikî ve İnsan Ruhu*, çev. Selahattin Batu (İstanbul: Remzi Kitabevi, t.s.), 7-16.

⁴⁶ Gazimihâl, *Mûsikî Sözlüğü*, 189; Toven, *Yeni Türkçe Lügat*, 25-42.

⁴⁷ Ali Uçan, *Geçmişten Günümüze Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü* (Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2000), 14-146.

⁴⁸ Ayten Kaplan, *Kültürel Müzikoloji* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013), 88-90.

⁴⁹ Grolman, *Mûsikî ve İnsan Ruhu*, 9-14.

⁵⁰ Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (Ankara: DİB Yayınları, 1980), 11/244.

⁵¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, 13/379; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muĥîṭ*, 1587; Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, 36/100.

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîhu'l-Buĥârî* (Beirut: Dâru İbn Kesîr, 1987), “Tevhîd” 44; Ebû'l-Hüseyn b. Müslim Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim* (Beirut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, t.s.), “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 34.

⁵³ Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, çev. İsmail Lütfi Çakan (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1988), 5/446; Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 30-31.

türetilmiştir.⁵⁴ Prosodiya, Yunancada “hece vurgularına, kısalık ve uzunluklarına uygun bir tarzda⁵⁵ kelimeleri düzgün telaffuz ederek doğru bir şekilde okuma biçimine denir.⁵⁶ Diğer dillerde “Prosody, Prosodia, Prosodisch, Prosodique⁵⁷ ve Prosode”⁵⁸ gibi kalıp ifadelerle gelen bu kelime Arap dilinde daha çok “tecvîd” tabiriyle kullanılmıştır.⁵⁹ Prozodi sözcüğü ilk olarak kelimelerin ne şekilde telaffuz edilmesi gerektiği ile ilgili bazı rumuzlar aracılığıyla gösterilmiştir.⁶⁰ Ancak zamanla bu rumuzlar, sözlü musikî eserlerinde sözlerin besteye ne şekilde taksim edileceği, teğannide güfte olgusunun doğru uygulanması ve sözün diksiyonlu bir tarzda müzikle olan uyumunu ifade etmesi bakımından “musiki prozodisi” adıyla anılmaya başlanmıştır.⁶¹ Terimsel olarak prozodinin birçok tanımı yapılmıştır. Bunlar arasında dikkat çeken bazı tanımlar şu şekildedir:

“Prozodi, dilin yapısıyla malzemesini bir araya getiren ses ve kelime gruplarının belli bir ahenk ve mana özelliği bakımından birbirleriyle olan münasebetleridir.”⁶²

“Prozodi, musikilerin tamamında bulunan ve her toplumun kendine ait dil özelliklerinin natürel bir gereği kabul edilen, bırakılması (vazgeçilmesi) imkânsız olan bir ilimdir. Bu ilim, vurgu ile beraber her dilin en önemli faktörü ve her an yaşanılan, teneffüs edilen, duyulan (dinlenen) en mütemayiz niteliğidir.”⁶³

“Prozodi, “tecvîd, hece, vurgu ve ezgileri tetkik eden ilim dalıdır.”⁶⁴

Prozodi hakkında verilen tanımlara bakıldığında ortak ifadenin, seslendirilen kelime ve hecelerin belli bir nağme, ahenk, ölçü, düzen ve kaideler çerçevesinde mana ile kaynaşarak icra edilmesi ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu da tıpkı tecvîd kaidelerinde olduğu gibi her bir konunun (med ölçüleri, idgâm, ihfâ, izhâr, iklâb, kalkale, imâle, sekte vb.) yeterli miktarda uygulanarak tilâvette ahenkli ve düzgün bir okuyuşun ortaya çıkarılmasına

⁵⁴ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Müsikîsi Ansiklopedisi* (Ankara: Başbakanlık Basım Evi, 1990), 2/205.

⁵⁵ Hüseyin Sadeddin Arel, *Prozodi Dersleri*, haz. Murat Bardakçı (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1997), 28.

⁵⁶ Sıtkı Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlimi* (İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, 2005), 6.

⁵⁷ Öztuna, *Büyük Türk Müsikîsi Ansiklopedisi*, 2/205.

⁵⁸ Gültaş, *Vurgu ve Vurgulamaları ile Türk Müsikîsinde Prozodi*, 4.

⁵⁹ Cinuçen Tanrıkorur, *Sâz u Söz Arasında* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003), 176.

⁶⁰ Gazimihâl, *Müsikî Sözlüğü*, 216.

⁶¹ Arel, *Prozodi Dersleri*, 3.

⁶² Gültaş, *Vurgu ve Vurgulamaları ile Türk Müsikîsinde Prozodi*, 200.

⁶³ Ahmet Hatipoğlu, *Türk Musikîsi Prozodisi* (Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları, 1983), 3.

⁶⁴ Öztuna, *Türk Musikîsi Ansiklopedik Sözlüğü* (Ankara: Orient Yayınları, 2006), 2/197.

benzetilmektedir.⁶⁵

2. Prozodik (Tecvîdli) Tavırla Kur'ân Tilâvetinin İcrası

Prozodinin hece ve kelimelerin ahenk, ölçü/miktar, düzen ve belli kaidelerle sese yansıtılarak icra edilmesi, tecvîd⁶⁶ ilmi ile benzerlik gösterdiği için Kur'ân tilâvetinde de en temel hususlardan biri haline gelmiştir. Bu bakımdan konunun İslami ilimler literatüründe prozodiyle eş anlamda kullanılan tecvîd ilmi⁶⁷ çerçevesinde incelenmesi önem arz etmiştir. Tecvîd ilmi, Kur'ân'ın nüzûlünden günümüze kadar uygulanarak gelen ilimlerden bir tanesi olarak, kendine has kaidelerle⁶⁸ tilâvette mutlak surette bulunması gereken bir husus olmuştur.⁶⁹ Zira sıradan bir yazı metninin bile bazı usuller ekseninde ele alındığında anlaşılır hale gelebilirken, mevcudatı yoktan halk eden Yüce yaratıcının anlaşılacak üzere gönderdiği Kur'ân-ı Kerim'in de tilâvet edilmesinde birtakım kurallara riayet edilmeden okunup anlaşılması nasıl mümkün hale gelebilir ki? Elbette Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması bakımından bazı bilgilere (Arap dili vb.) vakıf olmakla birlikte tecvîdin bilinmesi de önem arz etmektedir. Kur'ân tilâvetinin doğru bir şekilde icra edilmesi de ancak prozodik (tecvîdli okuma) tavırla mümkün hale gelmektedir.⁷⁰ Zira kişi tilâvette bulunacağı zaman hangi kuralın ne miktarda uzatılacağını veya ne kadar tutulacağını bilirse ahenkli ve ölçülü bir prozodik tavrın ortaya konulması da bu nispette kolaylaşacaktır. Örneğin okuyucu tilâvette bulunduğunda, harflerin mahreç ve sıfatlarının eksiksiz olarak telaffuz edilmesi; med ölçülerinin tam yapılması, idgâm, ihfâ, izhâr, iklâb, kalkale ve benzeri konuların yeterli seviyede icra edilmesi, vakf, vasl ve ibtidanın yerine göre uygulanması ve mananın da göz önünde bulundurularak okunmasında lafzen ve manen uygun bir prozodik tavrın sergilenmesine temel oluşturacaktır. Netice itibarıyla Kur'ân'ın belli bir prozodik usulle tilâvet edilmesinde, kalplerin cezbe gelmesi, gönüllerin tesir altında kalması, (güzel bir sesle okunduğunda) kulakların zevk alması ve bütün azaların huşu ile

⁶⁵ Bk. Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, 8; Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedik Sözlüğü*, 2/197.

⁶⁶ Tecvîd: lügatte "Süslemek, güzelleştirmek, bir şeyi yerli yerince temiz, sağlam ve iyi yapmaktır." Terim olarak ise "Harflerin mahreç ve sıfatlarına riayet etmek kaydıyla, Kur'ân-ı noksansız okumayı ve lafızları güzelleştirerek sıfatların hakkını vermeyi talim ettiren bir ilimdir." Bk. Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/272; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3/135; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 164-166.

⁶⁷ Bk. Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedik Sözlüğü*, 2/197; Tanrıkorur, *Sâz u Söz Arasında*, 176.

⁶⁸ Gülle, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, 8.

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/161.

⁷⁰ İbrahim Çoraklı, *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Sanatı Tecvîd* (İstanbul: Şadırvan Yayınları, 2012), 17.

dolmasına da etki edecektir.⁷¹

Belli kaidelerle prozodik olarak okuma usulü yalnızca Kur'ân'la sınırlı bir durum olarak kalmamış olup aynı şekilde diğer ilahi kitapların da kendilerine has lahutî bir seslendirme ile tilâvet edildiği ve tecvîd kurallarına benzer bir anlamda “ekfonitikon” denilen kavramla anıldığı bilinen bir hakikattir.⁷² Her ne kadar kutsal kitapların ifade edildiği tarzda tilâvetlerinin yapıldığı malum olsa da lafzen ve manen herhangi bir değişikliğe uğramadan bize kadar ulaşan ve aynı şekilde kıyamete dek varlığını sürdürecektir olan Kur'ân'ın⁷³ verdiği manevi duyguyu tam olarak verdiği söylenemez. Söz konusu manevi hissiyatın tam olarak oluşmaması, diğer ilahi kitapların sonradan insanlar tarafından tahrif ve tağyir edilmesi sebebiyle olduğu düşünülmektedir. Zaman zaman sosyal medyada diğer dinlere mensup kimselerin kendi dini ritüellerini dinlerken alamadıkları hazzı ve manevi hissiyatı Kur'ân'ı dinlerken aldıkları, bu sebeple çok etkilendikleri, Kur'ân'da insanı etkileyici farklı bir tılsımın olduğunu ve hatta bu sayede İslam dinini seçtiklerini ifade etmeleri de bu etkinin bir ispatı niteliğinde olduğunu göstermektedir.⁷⁴

Kur'ân tilâvetinin tecvîd usulleri çerçevesinde yapılmasının prozodik tavırla benzerlik arz ettiği ve bunun lafızla olduğu kadar manayla da uyum içerisinde olduğunu göstermek üzere iki örnekle tetkik etmenin konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Örnek 1:

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا

“Harıl harıl koşanlara.”

فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا

“(Tırnaklarıyla yerden) ateş çıkaranlara.”

فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا

“Sabah erkenden baskın yapanlara.”

فَأَنْزَلْنَ بِهِ نَقْعًا

⁷¹ Abdülkayyum b. Abdülgafur es-Sindî, *et-Teshîlü fî kavâidit-tertil* (Mekke-i Mükerreme: Mektebeti'l-Esedî, 2006), 40.

⁷² Necdet Çağlı, *Kur'an-ı Kerim ve Kitabı Mukaddes Mukayyesine Özgün Bir Yaklaşım* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 101.

⁷³ bk. el-Hicr 15/9.

⁷⁴ Bk. İLKHA, <https://ilkha.com>, Erişim 14 Ocak 2024; İ&İ, <https://www.islamveihsan.com>, Erişim 14 Ocak 2024; YŞG, <https://www.yenisafak.com>, Erişim 14 Ocak 2024.

“Orada tozu dumana katanlara.”

فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا

“Derken orada bir topluluğun ta ortasına dalanlara (atlara) yemin ederim ki.”

إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ

“İnsan gerçekten Rabbine karşı pek nankördür.”

وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ

“Doğrusu kendisi de bunların hepsine şahittir.”

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

“Hiç şüphesiz o, mal sevgisi sebebiyle çok katıdır.”

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعِثَ مَا فِي الْقُبُورِ

“Bilmiyor mu ki, kabirlerin içindekiler fırlatılacak.”

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ

“Kalplerde gizlenenler ortaya konulacak.”

إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ

“İşte o gün onların Rabbi kendilerinin her hâlinden mutlaka haberdardır.”⁷⁵

şeklinde Âdiyât Sûresinde geçen âyetlerin tamamına bakıldığında hem lafzen hem de manen prozodik bir uyum olduğu gözükmetedir. Söz konusu uyumun tespitini iki madde halinde yapmak mümkündür:

1. Âyetler, ritmik ahenk içinde belli bir ölçü ile peş peşe dizilmiştir. Sûrenin ilk üç âyeti, yedişer hece, dört ve beşinci âyeti, sekizer hece, geriye kalan diğer âyetlerin tamamı ise on üçer heceden oluştuğu görülür. Azdan çoğa doğru bir hece düzeni olduğu için heceler arasında prozodik bir insicam söz konusudur.
2. Âyetlerde geçen harfler şiddet sıfatlı ve kalkaleli (sarsıntılı, hareketli ve şiddetli) bir halde gelmiştir. Böylelikle sûrenin ihtiva ettiği durumlar savaş sırasındaki gürültü ve patırtıyı yansıtacak şekilde tilâvete taşımıştır. Ayrıca manaya uygun olarak diğer tecvîd konularının (med ölçüleri, idgâm, ihfâ vb.) seçimi de ritmik atmosferle uyum içerisinde gelerek prozodik bir tavırla tilâvete bulunabilmenin zeminini hazırlamıştır. Yine âyet sonlarında gelen tecvîd konularının uygulanması noktasında ölçü/miktar olarak

⁷⁵ el-Âdiyât 100/1-11.

benzerlik göstermesi, âyetler arasındaki harikulade insicamı ve seslerin uyumunu, söz konusu asonans⁷⁶ ve aliterasyonlarla⁷⁷ zirve noktaya taşıyarak prozodik tavırla tilâvetin yapılabilmesine imkan tanımıştır.

Örnek 2:

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخُرْزِيِّ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ
الْآخِرَةِ أَحْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ

“Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azâbı elbette daha rezil edicidir. Onlara yardım da edilmez.”⁷⁸ âyetinde varit olan “صَرْصَرًا” kelimesinin telaffuzu, önüne gelen her şeyi savuran, kökünden söküp koparan rüzgârın şiddetli esme anındaki dondurucu ve uğultulu/homurtulu sesini andırmaktadır.⁷⁹ Bilhassa kelimedede kullanılan “ص/sâd” harfinin ısıklık ve şiddetli rüzgâr sesini anımsatan safîr⁸⁰ sıfatında; “ر/râ” harfinin ise titreme ve tekrar etme anlamındaki tekrîr⁸¹ sıfatında gelmiş olması lafız ve mana arasındaki harikulade ahenk ve uyumu göstermektedir. Ayrıca verilen âyette geçen lafız ile mana arasındaki prozodik uyumu, sûrenin tamamında yer alan âyetlerin sonlarında da görmek mümkündür. Zira söz konusu sûrenin âyet

⁷⁶ Asonans: Edebi bir metin veya şiirdeki mısralarda bir ve birden fazla ünlü sesin tekrar edilmesiyle armoninin (ahenk/uyum, bütünlüşme) sağlanmasıdır. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret Devir-Sahsiyet-Eser* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 199; Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 65.

⁷⁷ Aliterasyon: Edebi sanat türü olarak geçen bu kavram, daha çok şiir veya düzyazıda bir armoni (ahenk/uyum) oluşturmak gayesiyle, benzer hecenin veya sesin tekrarlanması anlamında kullanılır. Aynı şekilde mısralarda bulunan kelimelerdeki ünsüzlerin benzer şekilde sıralanmasına aliterasyon adı verilir. Bu yönüyle âyet sonlarında aynı seste gelen harflerin uyum içerisinde tilâvet edilmesi de aliterasyonla benzerlik göstermektedir. Bk. Nurullah Çetin, *Şiir Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Öncü Kitap, 2009), 239; Hasan Aktaş, *Edebî Sanatlar* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2002), 231; Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı* (Ankara: TDK Yayınları, 1989), 124; Volkan Coşkun, *Türkçenin Ses Bilgisi* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2012), 160.

⁷⁸ Fussilet 41/16.

⁷⁹ Bk. Muhammed b. Ömer Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb (et-Tefsîrû'l-kebir)* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, 1999), 27/553.

⁸⁰ Sözlükte “ısıklık veya kuş sesi” anlamına gelen safîr, terim olarak ise “tilâvet esnasında, harfle birlikte mahreçten ısığa benzer bir sesin çıkması” demektir. Bk. Mekkî b. Ebi Tâlib, *er-Ri'âye fi tecvîdî'l-kırâe*, thk. Ahmed Hasan Ferhat (Amman: y.y., 1996), 124.

⁸¹ Kelime anlamı “tekrar etmek” olan tekrîr, terim olarak ise “ر/râ” harfi seslendirilirken “dil ucunun üst damağa yapışıp sürçer gibi titremesine” demektir. Bk. Mekkî b. Ebi Tâlib, *er-Ri'âye*, 156.

bitimlerinde tecvîd konularından meddi arız gelerek âyetler arasında müthiş bir insicamla birlikte ritmik ölçünün oluşması⁸² ve prozodik tavırla tilâvette bulunabilme imkanını sağlamıştır.

Örnek 3:

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ

“O sinsi vesvesecinin şerrinden.”

الَّذِي يُوسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ

“O (Şeytan) ki, insanların göğüslerine vesveseler fısıldar.”⁸³

Âyetlerinde “وَسْوَاسٍ” kelime kökünden türeyen ifadelerin telaffuzu, gizli bir sesle, fısıltı ile kalbe kötü düşünceler aşılama, bir işi yapmaya tahrik etme ve iki kişinin başkasını kısık bir sesle çekiştirmesi ses tonunu anımsatmaktadır.⁸⁴ Söz konusu kelimelerde geçen “و/vâv” harfinin açılma, ayrılma, ortada olma ve arada kalma anlamındaki infitâh⁸⁵ ve beyniyye⁸⁶ sıfatında; “س/sîn” harfinin ise ıslık ve fısıltı sesini çağrıştıran safîr⁸⁷ sıfatlarında gelmiş olması lafız ve mana arasındaki insicam ve ahengi ortaya koymaktadır. Aynı şekilde âyetlerin bulunduğu sûrenin tamamında lafız ile mana arasındaki prozodik uyumu, âyet sonlarında da görmek mümkündür.⁸⁸ Zira mevzu bahis âyetlerin sonlarında tecvîd kaidelerinden meddi arız olarak âyetler arasında kusursuz bir uyumla birlikte ritmik ahengin hasıl olması⁸⁹ ve prozodik tarzda bir icranın meydana gelmesine olanak sağlamıştır.

⁸² Bk. Mehmet Nuri Uygun, “Kur’an ve Musikî”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları II*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001), 49-55.

⁸³ en-Nâs 114/4-5.

⁸⁴ Bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24/711; Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, 4/545; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 32/197-199.

⁸⁵ Sözlükte “açılmak ve ayrılmak” manasında olan infitâh, terim olarak ise “harfin telaffuzu sırasında dilin damaktan ayrılması” demektir. Bk. Mekkî b. Ebi Tâlib, *er-Ri’âye*, 125; Ahmed b. Muhammed el-Mağnişi, *Tercüme-i İbnü’l-Cezerî (Tevcîd Risaleleri)* (İstanbul: Âsitâne Yayınları, t.s.), 112.

⁸⁶ Lüğatte “ortada olmak ve arada kalmak” anlamında olan beyniyye, terim olarak ise “harfin okunmasında sesin ne tamamen akmasına ne de hapsolmesine, yani sesin tamamen akma ile akmama arasında olması” demektir. Bk. Mekkî b. Ebi Tâlib, *er-Ri’âye*, 125; Mağnişi, *Tercüme-i İbnü’l-Cezerî*, 112.

⁸⁷ Mekkî b. Ebi Tâlib, *er-Ri’âye*, 124.

⁸⁸ Bk. Ferit Dinçer, *Kısa Sûrelerin Kimliği ve Kıraat Açısından Tahlilleri* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 169-180.

⁸⁹ Uygun, “Kur’an ve Musikî”, 49-55.

3. Kur'ân Tilâvetinde Makam ve Melodinin Yeri

İnsan tarih boyunca fitri ve doğal olanı arayıp buna yönelmiştir. Müzik alanındaki temel esaslar bakımından doğallığıyla bilinen makam ve melodi de insan fitratının sahip olduğu nimetlerden bir tanesidir. Belli bir ahenk, ölçü ve ritmik tavidan oluşan makam ve melodi, duygu ve düşüncelerin aktarımında icra edildiği gibi tedavi edilmek gayesiyle kullanıldığı da bilinmektedir.⁹⁰ İnsanın yaratılış itibarıyla, kozmolojik süreç serüveninde birtakım sesler eşliğinde ahenk ve melodiden müteşekkil olduğu, bu nedenle melodinin fitri olarak ezelden beri insanda var olduğu ve yaratıcıya yaklaştıracak en önemli sebepler arasında sayıldığı ifade edilmektedir.⁹¹ Bu bakımdan insanın dünya ve ahiret saadetine erişmesini hedefleyen Kur'ân'ın fitrata uygun olarak etkileyici (makamlı ve melodik tarzda) bir biçimde tilâvet edilmesinin bu gayeye ulaşmadaki katkısı da azımsanmayacak derecede büyüktür.

Tilâvetin belli bir makam ve melodi ile icra edilmesi birçok delille ortaya konabilir. Ancak en büyük delilin Kur'ân'ın kendi nazmında olan mükemmelliğidir. Bilhassa harf, kelime, cümle yapısı, âyet ve sûreler arasındaki insicamla birlikte bunların bazı kaideler ışığında seslendirilmesidir. Yine insanın makamlı ve melodik tarzda ahenk/uyum içerisinde icra edilen tilâvetten hoşlanması ve Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde toplumun belirli ritmik yapılarda seslendirdiği melodik eserler, edebiyat ve şiir sanatıyla iç içe bulunması da diğer deliller olarak görülebilirler.⁹² Her ne kadar burada şiir sanatının revaçta olduğu bir döneme denk geldiği ifade edilmişse de Kur'ân'da da vurgulandığı üzere hiçbir âyet şiir değildir.⁹³ Ancak kendine has bir tarzda harf, kelime, cümle, âyet ve sûre diziliminde ahenk, melodi ve makamı vardır. Ayrıca şiirlerde olduğu gibi belli bir kafiyesi olmakla birlikte içinde mısralar ihtiva etmez. Yine şiirden farklı olarak kimi âyet bir sayfayı kaplarken kimisi de bir kelimedenden müteşekkildir. Âyetler nesir olmadığı gibi şiir de değildir. Fakat her iki çeşidin de özelliklerini kendisinde toplamaktadır. İnananlar bu hususları göz önünde bulundurarak belli bir ahenk ile makamlı ve melodik tavırlarla Kur'ân tilâvetinin icrasını ilim haline getirmişlerdir. Özellikle okunacak âyetlerde geçen hususlara göre uygulanan nağmeler de birtakım değişiklikler yapmak suretiyle sanatkârane bir tilâvetin niteliğini ortaya

⁹⁰ Fahri Sezer, *Müzikle Terapi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019), 10-42; Yalçın Çetinkaya, *İhvân-ı Safâ'da Müzik Düşüncesi* (İstanbul: İnsan Yayınları), 8-11.

⁹¹ Grolman, *Mûsikî ve İnsan Ruhu*, 7.

⁹² Ömer Aslan, "Kur'an Tilâvetinde Mûsikînin (Ses Sanatının) Mesnedi", *Bakü Devlet Üniversitesi İlimi Mecmuası* 5 (Mayıs 2006), 75.

⁹³ Yâsîn 36/75; Ayrıca bk. el-Enbiyâ 21/5; es-Sâffât 37/36; et-Tûr 52/30; el-Hâkka 69/41.

koymaya çalışmışlardır.⁹⁴

İslam tarihinde ilk defa Kur'ân'ı makamlı ve melodik bir tarzda İbn Ebî Bekre'nin (ö. 79/698) hüzünlü bir tavrıyla birlikte türküş/sarkıya benzetmeden okuduğu nakledilmektedir.⁹⁵ Aynı şekilde Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin (ö. 175/791)⁹⁶ de benzer bir çalışma yaptığı ifade edilmiş olsa da hadis-i şeriflerde konu ile ilgili zikredilen bazı hadiselerde/olaylardan da anlaşılacağı üzere⁹⁷ Hz. Peygamber ve sahabenin Kur'ân'ı makamlı ve melodik bir usulle okuduğu anlaşılmaktadır.⁹⁸ Zira Hz. Peygamber, Kur'ân'ın ilk muhatabı olarak onu en iyi okuyan ve anlayan olması hasebiyle başka kimselere de bu şekilde öğretmeyi gaye edinmiştir. Bilhassa O (s.a.v) Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi sever,⁹⁹ tilâvette bulunacak kimsenin bunu sesiyle güzelleştirmesini de tavsiye ederdi.¹⁰⁰ Bu tavsiyelere binaen Kur'ân tilâvetinde bulunan kimseler müjdeleyici âyetleri coşkulu bir tavrıyla, azap ve ceza bildiren âyetleri ise hüzünlü bir tavrıyla okuma hususunda özen göstermeye gayret etmişlerdir. Özellikle makam bilgisi bulunan kurrâlar tilâvet esnasında coşkulu âyetlerde uşşak ve rast makamlar; hüzün bildiren âyetlerde ise hüzzam, segâh, sabâ ve hüseyni gibi makam icralarını tercih ederek kulağa hoş gelen melodik bir tavrın ortaya çıkmasını sağlamışlardır.¹⁰¹ Bu meyanda makam ve melodi hususunda manayla uyumlu olarak hüzünlü ve coşkulu okunan âyetlere birer örnek vermenin konunun anlaşılması bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Örnek 1:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا
كَبِيرًا

“Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan

⁹⁴ Muhammed Hamidullah - Macit Yaşaroğlu, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, çev. Mehmet Sait Mutlu (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1965), 60.

⁹⁵ Muhammed Tayyib Okıç, *Kur'an-ı Kerim'in Üslûb ve Kıraati* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basımevi Yayınları, 1963), 19; Behlül Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Müsîkî* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1998), 76.

⁹⁶ Muhammed b. Salih en-Nâsir, *Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî el-âlimu'l-'abkarî* (Beyrut: Dâru Garbî'l-İslâmî, 2005), 11-14.

⁹⁷ Buhârî, “Tevhîd”, 44, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 19; Ebû Dâvûd, “Salât”, 338.

⁹⁸ Aslan, “Kur'an Tilâvetinde Müsîkînin (Ses Sanatının) Mesnedi”, 86.

⁹⁹ Karaçam, *Kur'ân Tilâvetinin Esasları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 401.

¹⁰⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâ-u 'ulûmi'd-dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975), 1/791.

¹⁰¹ Aslan, “Kur'an Tilâvetinde Müsîkînin (Ses Sanatının) Mesnedi”, 86-90.

müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler."¹⁰² âyetinde sevinçli bir durumun müjdelenmesi söz konusu olduğundan tilâvet esnasında uşşak veya rast makamla icrada bulunmanın mana yönünden en uygun okuma şekli olacağı düşünülmektedir. Zira sevinç ve mutluluk anında insanın tok ve coşkulu bir ses tonuyla konuşması mutlu olduğunu gösterdiği gibi benzer bir durumu ifade eden âyetin tok sesle icra edilen uşşak ve rast makamı ile tilâvet edilmesi de müjdeli bir durumun olduğu hissiyatını yansıtmaya bakımdan yerinde bir okuma tavrı olmaktadır.¹⁰³ Ayrıca âyetin geçtiği İsrâ Sûresi incelendiğinde, sûrenin tamamına yakınında âyet sonlarının meddi ivaz¹⁰⁴ ile bitmesi sebebiyle benzer ses tonlamalarının oluştuğu ve bunun da kulağa hoş gelen eşsiz bir melodi ve ahenk meydana getirdiği görülmektedir.¹⁰⁵

Örnek 2:

وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا آلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

*"O gün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır. (Onlara şöyle denilir:) Bugün (yalnızca) yaptıklarınızın karşılığı verilecektir."*¹⁰⁶ âyetinde dehşetli sahnelerin tasviri mevzu bahis olduğundan tilâvet icrasında sabâ makamla terennüm etmenin anlam bakımından en uygun okuma usulü olacağı düşünülmektedir.¹⁰⁷ Zira hüznün, korku, endişe ve sıkıntı hissi duyulduğunda kişinin mahzun,¹⁰⁸ inişli ve çıkışlı bir ses tonuyla konuşması, stresli olduğuna delalet ettiği gibi¹⁰⁹ benzer bir ahvali dile getiren âyetin inişli,

¹⁰² el-İsrâ 17/9.

¹⁰³ Tilâvetin uygun bir makamla icrası hakkında bk. Çağlı, *Kur'an-ı Kerim ve Kitabı Mukaddes*, 90-95; Zeynep Maide Karakurt, *Kur'an-ı Kerim'in Temsili Tilâvetinde Türk Müsiki Makamlarının Kullanımı* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 29-124.

¹⁰⁴ Meddi ivaz: Son harfin harekesi tenvinli (iki üstünlü) olan bir lafzın vakf durumunda tenvin yerine fetha (bir üstün) ve elif harfinin getirilmesi ile olur. Böylelikle lafzın sonu tabii med gibi bir elif miktarı uzatılarak okunur. Bk. Rihab Muhammed Müfid Şakaki, *Kur'an Tilâvetinde Mükemmellik* (İstanbul: Guraba Yayınları, 2012), 152.

¹⁰⁵ Bk. Karakurt, *Kur'an-ı Kerim'in Temsili Tilâvetinde Türk Müsiki Makamlarının Kullanımı*, 29-124.

¹⁰⁶ el-Câsiye 45/28.

¹⁰⁷ Sabâ makamının tilâvet icrasında kullanımı hakkında bk. Muhammed Rıza Muhammedî, *Cemâlü't-tilâveh fi's-savt ve'n-negâm* (Lübnan: Cemiyetü'l-Kur'âni'l-Kerîm li't-Tevcih ve'l-İrşâd, 2012), 108; Karakurt, *Kur'an-ı Kerim'in Temsili Tilâvetinde Türk Müsiki Makamlarının Kullanımı*, 33-36.

¹⁰⁸ Bayram Akdoğan, *Türk Din Müsiki Dersleri* (Ankara: Bilge Ajans ve Matbaası, 2010), 161.

¹⁰⁹ Mustafa Atila Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 286-287.

çıkışlı ve hüzünlü sesle icra edilen sabâ makamı¹¹⁰ ile tilâvet edilmesi de âyette konu edilen “diz çökmüşlüğü”¹¹¹ mahiyetini tafsilata gerek kalmadan salt terennüm boyutuyla sinelere işlediği hüzünlü bir ahvalin bulunduğu hissiyatını yansıtması açısından doğru bir okuma tarzı olacaktır.¹¹²

Verilen âyetin siyak ve sibakı göz önünde bulundurulduğunda geçkilerin,¹¹³ karar makamı olarak kabul edilen beyatî makamı ile yapılması durumunda anlam için uygunluk gösterecektir.¹¹⁴ Bu örnek bağlamında ifade edilmesi gereken bir diğer husus ise âyetin geçtiği Câsiye Sûresinin tamamında âyet bitimlerinin meddi ârız ile nihayet bulmuş olmasıdır.¹¹⁵ Bu durum benzer ses ölçülerinin oluşması sayesinde harikulade bir armoni (ahenk/uyum)¹¹⁶ meydana getirerek dinleyenlerde derin bir etkinin uyanmasına vesile olmaktadır.¹¹⁷

Örnek 3:

لَا أَفْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ

“Kıyamet gününe yemin ederim.”¹¹⁸

وَلَا أَفْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ

“Kendini kınayan (pişmanlık duyan) nefse yemin ederim (diriltilip hesaba çekileceksiniz).”¹¹⁹

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَلَّنْ نَجْمَعُ عِظَامَهُ

¹¹⁰ İsmail Hakkı Özkan, *Türk Müsiki Nazariyatı ve Usulleri Kudüm velleleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021), 369.

¹¹¹ el-Câsiye 45/28.

¹¹² Bk. Muhammedî, *Cemâlü't-tilâveh*, 109-110; Çağıl, *Kur'an-ı Kerim ve Kitabı Mukaddes*, 90-95.

¹¹³ Geçki: Bir makamı icra ederken, bir başka makamı kısa süreliğine uygulayıp başlanılan makama geri dönmeyi ifade eder. Bk. Suphi Ezgi, *Nazari-Ameli Türk Musikisi* (İstanbul: Emel Basımevi, 1935), 271; Özkan, *Türk Müsiki Nazariyatı*, 270.

¹¹⁴ Beyatî makamının geçkilerde kullanımı ile ilgili bk. Cinuçen Tanrıkorur, “Beyatî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/220.

¹¹⁵ Tecvid kaidelerinin tilâvetin insicamına katkısı hususunda bk. Münif Çelebi, *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri* (Ankara: Yeni Matbaa Yayıncılık, 1952), 92-112.

¹¹⁶ Bk. Uygun, “Kur'an ve Musikî”, 49-55.

¹¹⁷ Bk. Karakurt, *Kur'an-ı Kerim'in Temsilî Tilâvetinde Türk Müsiki Makamlarının Kullanımı*, 29-124.

¹¹⁸ el-Kiyâmet 75/1.

¹¹⁹ el-Kiyâmet 75/2.

“İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanır?”¹²⁰ Âyetlerinde ve sûrede yer alan diğer âyetlerde kıyametin korkunç sahneleri tasvir edildiği müşahede edilmektedir. Âyet sonlarında yer alan “b” harfinin vakf yapıldığında “ه/he” harfi olarak seslendirilmesi, tıpkı bitkin, yorgun ve dehşet anında insanın nefes nefese kalarak inilti sesine benzer bir ses çıkarması gibidir. Bu bakımdan tilâvet esnasında manayı çağrıştıracak tarzda hüznü bir ses tonuyla okunabilen hüzzam, segâh, hüseyni veya sabâ makamlarından bir tanesiyle icrada bulunmak doğru bir makam ve melodik tavır ortaya çıkaracaktır.¹²¹

Makam ve melodik tavırla Kur'ân tilâvetinin güzelleşmesi ve mananın hissettirilmesi sağlandığı gibi, sesi güzel olup da ilgi çekmek veya işi şova dökmek amacıyla türkû/şarkıya benzer¹²² bir şekilde tecvîd kaidelerinden uzak olarak icra edilen okuyuşlar da tilâvetin insicam ve manevi atmosferini bozması sebebiyle hakiki okuyuş tavrını zedelemektedir. Belli bir ölçü, ahenk, makam ve melodi ile tilâvet edilmeyen okuyuşlar, zamanla tilâvetin özünden uzak bazı kavramların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Söz konusu kavramlar ise sırasıyla şu şekilde olmuştur:

- Tahzîn: Kur'ân'ı ağlayarak okuma veya ağlama ses tonuna benzeterek tilâvet etmektir. Bu şekilde yapılacak tilâvette tabii/normal seslendirmeden uzaklaşma söz konusu olduğu için doğru bir okuma olarak karşılanmamaktadır.¹²³
- Tatrîb: Sesi ani bir şekilde yükseltmek veya düşürmekle birlikte sesin yayılma alanlarını ve uzatmaları (medleri) gereğinden fazla çekmektir. Aynı şekilde uzatma (med) bulunmayan kelimelerde de uzatmaya temayül etmektir.¹²⁴
- Terkîs: Ses tonlarıyla oynayarak sakin olan harfleri harekeli gibi okumak ve sesi raks ettirmek kaydıyla aşırı oynatmak demektir.¹²⁵
- Tefhîm: Büyütmek ve yüceltmek gibi manalara gelir. Kur'ân'da bazı harfler kalın okunurken bazıları ise ince okunmaktadır. İnce harfleri kalın okumak yani tefhîm etmek ise tilâvette uygun görülmeyen bir

¹²⁰ el-Kıyâmet 75/3.

¹²¹ Bk. Çağıl, *Kur'an-ı Kerim ve Kitabı Mukaddes*, 90-95; Karakurt, *Kur'ân-ı Kerim'in Temsîlî Tilâvetinde Türk Müsîkîsi Makamlarının Kullanımı*, 29-124.

¹²² Gazzâlî, *Kimyâ-i saadet*, çev. Ahmet Faruk Meyan (İstanbul: Bedir Yayınları, t.s.), 178.

¹²³ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 56-57.

¹²⁴ Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, 159.

¹²⁵ Çetin, “Kur'an Kırâatında Müsîkî'nin Yeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (Ocak 1998), 115-134.

usul olarak kabul edilir.¹²⁶

- Tercî: Ağz ve boğazda sesin tekrar edilmesi, geri döndürülerek çevrilmesi, aşırı nağme yapılması ve sesin titretilerek tilâvette yansıtılması manalarına gelmektedir.¹²⁷
- Ter'îd: Tilâvette bulunma sırasında sesi gereğinden fazla titretmektir.¹²⁸

Sonuç

Son ilahi kitap olan Kur'ân'ın tam olarak uygulanması bilinmesine, manasının daha iyi anlaşılması ise bazı hususlarla birlikte uygun bir tilâvet icrasına bağlıdır. Birbirini tamamlaması cihetinden Kur'ân, lafzen ve manen olduğu kadar kendisine has kuralları göz önünde bulundurarak tilâvetinin yapılması da son derece önemlidir. İslam inancında genel kabul gören bazı dini ritüellerin, bireysel veya toplu halde ibadet niyetiyle ifa edilmesi, bilhassa Kur'ân tilâvetinin belirli bir ölçü, entegrasyon (ahenk/uyum), melodik ve prozodik tarzda yapılması, inananlarda manevi bir huzur ve hazzın oluşmasına katkı sağlamıştır.

Çalışmamızda kırâat ve tilâvet eksenli bazı kavramsal bilgiler çerçevesinde melodik ve prozodik tavırların tilâvete olan katkıları incelenmiştir. Yapılan incelemede tecvîd kuralları ve makamsal icra açısından dikkat çeken bazı âyet örnekleri endüksiyon (tümevarım) yöntemi ile tetkiki yapılarak, tilâvet sırasında melodik ve prozodik tavrın gönüllerde tesirini bıraktığı sonucuna varılmıştır. Söz konusu etkinin tilâvete yansması tecvîd kaidelerinin tatbiki ile benzerlik göstermesi sebebiyle olduğu düşünülmektedir. Zira prozodinin "Hece vurgularına, kısalık ve uzunluklarına uygun bir tarzda kelimeleri düzgün telaffuz ederek nağme, ölçü, düzen ve benzeri kaideler açısından manayla mutabık olarak yapılan okuma biçimi." diye açıklanması; melodinin de "Notaların yan yana gelmesiyle oluşturulup icra edilen ve kulağa hoş gelen ezgi, nağme, ritmik tempo anlamındaki ses dizilimi." şeklindeki tanımlanmasına mukabil İslami ilimlerde mizmar, lahn, ezgi, nağme, teğanni veya terennümle birlikte tatbik edilen tecvîd kaidelerindeki uygulamalara benzer özellikler taşıdığı görülmüştür.

Kur'ân'ın prozodik tavrıla tilâvet edilmesine örnek olarak verilen Âdiyât Sûresinde de görüldüğü üzere âyetler, ritmik ahenk/uyum içinde belli

¹²⁶ Necati Tetik, "Bazı Kırâat Kavramları Açısından Günümüz Meallerine Kısa Bir Bakış ve Bazı Örnekler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Temmuz 2013), 197-210.

¹²⁷ Âsım Efendi, *Kamus Tercemesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 4/317.

¹²⁸ Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, 159.

bir ölçü ile inci tanesi gibi peş peşe dizilerek gelmiştir. İlk üç âyetin yedişer, dört ve beşinci âyetin sekizer, diğer âyetlerin ise onüçer heceden oluşması, aralarında prozodik bir insicamın meydana geldiğine delalet etmektedir. Ayrıca sûrede varit olan harflerin şiddet sıfatlı ve kalkaleli (sarsıntılı ve şiddetli) olarak geldiği müşahede edilmiştir. Bu da sûrede konu edinen bazı durumların savaş sırasındaki gürültü ve patırtıyı yansıtacak şekilde tilâvete taşımıştır. Aynı şekilde manaya uyumlu bir biçimde diğer tecvîd konularının (med ölçüleri, idgâm, ihfâ vb.) yer alması da ritmik ahenkle uyak oluşturarak tilâvette prozodik bir tavrın hâsıl olmasına yardımcı olmuştur. Yine âyet sonlarında bulunan tecvîd kaidelerinin tatbiki hususunda ölçü/miktar olarak benzerlik olması, aralarındaki harikulade insicam ve seslerin uyumunu asonans ve aliterasyonlarla zirve noktaya taşıyarak prozodik tarzlı bir tilâvet meydana getirmiştir. Prozodik tavrıla tilâvette bulunmanın yalnızca Kur'ân'a has bir durum olmadığı, diğer ilahi kitapların da kendilerine has lahutî bir seslendirmeye okunduğu ve tecvîd kaidelerine benzer manada "ekfonitikon" denilen tabirle ifade edildiği belirtilmişse de Kur'ân tilâvetinde insanı etkileyen ve kalplerde hissedilen hazzın verilemediği görülmektedir. Diğer ilahi kitapların okunmasında tam manasıyla manevi bir hissiyatın vücut bul(a)maması, müntesiplerinin Rabbânî emirleri tahrif ve tağyir etmelerine dayandırılmaktadır.

Prozodik'te olduğu gibi melodik ve makamsal olarak da belli bir ölçü, ahenk/uyum ve ritmik seslerle Kur'ân tilâvetinin icrası yapılabilmektedir. Söz konusu özellikler edebiyat ve şiir sanatında bulunan kafiye, uyak vb. durumlarla aynı olduğu iddia edilmişse de Kur'ân tilâvetinin kendine has tavırlar ortaya koymasıyla birçok yönden ciddi farklılıklar gösterdiği ve aynı zamanda daha geniş ve kapsamlı olduğu için her iki konunun özelliklerini ihtiva ettiği tespit edilmiştir. Özellikle harf, kelime, cümle, âyet ve sûre dizilimindeki ölçü, ahenk/uyum sayesinde melodik ve makamsal tavırlar geliştirilebilmiştir. Melodik ve makamlı olarak türkû/şarkıya benzetmeden ilk defa hüznü bir ses tonuyla tilâvette bulunan çeşitli şahısların varlığından söz edilmişse de bu durumun hakikati yansıtmadığı görülmüştür. Zira hadislere bakıldığında, Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Hz. Peygamber ve kendisinin eğitmiş olduğu ashabının belli melodik ve makamsal tavırlarla tilâvette buldukları anlaşılmaktadır. İslam dini yeryüzüne yayıldıkça farklı kültürlerden olan kimseler, Kur'ân'ın orijinal halini bozmadan yeni tavırlar geliştirdikleri de gözden kaçmamıştır. Konuyla ilgili verilen iki âyet örneğinde de görüldüğü üzere müjdeleyici âyetlerin uşşak veya rast makamı seçilerek icra edilmesi, sevinçli halin hissettirilmesi ve mananın yansıtılmasını sağlarken; korkutucu azap âyetlerinin ise hüzzam, segâh, hüseyni veya sabâ makamı ile icrası da aynı şekilde mananın çağrıştırılmasına yardımcı olacak şekilde hüznü bir ses tonunun belirginleşmesini sağlamıştır. Ayrıca makam bilgisi bulunmayan kimselerin Kur'ân'ı güzel okuma hevesiyle tilâveti sesine göre icra etmeye

çalışmaları da Tahzîn, Tatrîb, Terkîs, Tefhîm, Tercî ve Ter'îd denilen hatalı okumaların meydana gelmesine yol açtığı saptanmıştır. Netice itibariyle prozodik ve melodik tavırla Kur'ân tilâvetinin doğru makamlarla icra edilmesi, dinleyenler üzerinde manevi olarak derin etkiler bırakmasına neden olduğu düşünülmektedir. Ancak ehil olmayan kimseler tarafından belli bir eğitim almadan düz bir metin gibi alelacele okumak da dinleyenlerde olduğu kadar, tilâvette bulunan kimsede de iç huzursuzluk ve manevi haz alamama duygusuna sebebiyet verecektir.

Kaynakça

- Abdülbaki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Çur'âni'l-Kerim*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1945.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Tecvîd-i Mâhir*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Akdoğan, Bayram. *Türk Din Müsikisi Dersleri*. Ankara: Bilge Ajans ve Matbaası, 2010.
- Aktaş, Hasan. *Edebî Sanatlar*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2002.
- Arel, Hüseyin Sadeddin. *Prozodi Dersleri*. haz. Murat Bardakçı. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1997.
- Âsim Efendi, *Kamus Tercemesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Aslan, Ömer. "Kur'ân Tilâvetinde Müsikinin (Ses Sanatının) Mesnedi". *Bakü Devlet Üniversitesi İlmî Mecmuası* 5 (Mayıs 2006), 75.
- Bayraktutan, Osman - Demirkol, Nihat. "An Analytical Evaluation on the Concept of Tajwid and Its Historical Development". *Social Paradigm Journal* 7/1 (Temmuz 2003), 50–64.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd Ferrâ. *Meâlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. 5 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1989.
- Beydâvî, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.s.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmî ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Saħîhu'l-Buħârî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Cermî, İbrahim Muhammed. *Mu'cemü ulûmi'l-Çur'an*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2001.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad. *es-Şihâh tâcû'l-lüğa ve şihâhi'l-arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafur Attâr. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmî'l-Melâyîn, 1979.
- Coşkun, Volkan. *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2012.
- Çağıl, Necdet. *Kur'ân-ı Kerim ve Kitabı Mukaddes Mukayesesine Özgün Bir Yaklaşım*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Çelebi, Münif. *Kur'an Dili Alfabeti ve Okuma Kaideleri*. Ankara: Yeni Matbaa Yayıncılık,

1952.

- Çetin, Abdurrahman. "Kur'ân Kırâatında Mûsikî'nin Yeri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Ocak 1998), 115-134.
- Çetin, Abdurrahman. "Tilâvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/155-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çetin, Metin. "Zümer Sûresi'ndeki Kırâat İhtilafları ve Tefsire Etkisi". *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)* 4/9 (Aralık 2021), 38-63.
- Çetin, Nurullah. *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap, 2009.
- Çetinkaya, Yalçın. *İhvân-ı Safâ'da Müzik Düşüncesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çoraklı, İbrahim. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Sanatı Tecvîd*. İstanbul: Şadırvan Yayınları, 2012.
- Dinçer, Ferit. *Kısa Sûrelerin Kimliği ve Kırâat Açısından Tahlilleri*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Düzenli, Behlül. *İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1998.
- Ebüsuûd, Muhammed el-İmâdî. *İrşâdü'l-aklî's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 9 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, t.s.
- Ersoylu, Halil. *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*. Ankara: TDK Yayınları, 1989.
- Ezgi, Suphi. *Nazari-Ameli Türk Musikisi*. İstanbul: Emel Basımevi, 1935.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Mehdi el-Mahzumî Sâmirâî. 8 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Ale'l-Matbûât, t.s.
- Fırat, Yavuz. "Kırâat Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (13) 2002, 267.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub. *el-Kâmûsü'l-muhtâ*. thk. Muhammed Naim Arksusi vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *İhyâ-u 'ulûmi'd-dîn*. çev. Ahmed Serदारoğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *Kimyâ-i saadet*. çev. Ahmet Faruk Meyan. İstanbul: Bedir Yayınları, t.s.
- Gazimihâl, Mahmut Ragıp. *Mûsikî Sözlüğü*. İstanbul: Maarif Basımevi, 1961.
- Grolman, Adolf Von. *Mûsikî ve İnsan Ruhu*. çev. Selahattin Batu. İstanbul: Remzi Kitabevi, t.s.
- Gültaş, Saadet. *Vurgu ve Vurgulamaları ile Türk Mûsikisinde Prozodî*. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 2003.
- Gülle, Sıtkı. *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*. İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım 2005.
- Hamidullah, Muhammed – Yaşaroğlu, Macit. *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*. çev. Mehmet Sait Mutlu. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1965.
- Hatipoğlu, Ahmet. *Türk Musikisi Prozodisi*. Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları, 1983.
- Hökekleli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- İbn Abbas, Abdullah. *Tenvîru'l-mıkbâs min tefsîri ibn Abbâs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-

İlmiye, 1992.

- İbn Hammûş, Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî. *el-İbâne an me'ânî'l-ķırâât*. thk. Abdülfettah İsmail Şelebî. Kahire: Dârû Nehdati Mısır, t.s.
- İbn Hammûş, Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî. *er-Ri'âye fî tecvîdî'l-ķırâe*. thk. Ahmed Hasan Ferhat. Amman: y.y., 1996.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mukrem. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâ, 1995.
- İbn Muhaysin, Muhammed Salim. *el-Muğnî fî tevçihî'l-ķıraâtî'l-aşri'l-mütevâtira*. Beyrut: y.y., 1993.
- İbn Şureyh, Ebû Abdillâh Muhammed el-Endelüsî. *el-Kâfî fî ķıraâtî's-seb'a*. thk. Ahmed Mahmud Abdussemî. Beyrut: y.y., t.s.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Ali. *Müncidü'l-mukriin ve mürşidü't-tâlibîn*. Beyrut: y.y., 1999.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed. *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*. thk. Ganim Kaddûrî el-Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İLKHA, İlk Haber Ajansı. "Kendi İmkânlarıyla İslam'ı Araştırarak Müslüman Olan Gencin Hidayet Öyküsü". Erişim 14 Ocak 2024. <https://ilkha.com>
- İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed Ragıb. *el-Müfredât fî ğaribi'l-Ķur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Geylânî, Beyrut: Dâru'l-Marife, t.s.
- İ&İ, İslam ve İhsan. "Kur'ân-ı Kerim'den Etkilenip Müslüman Oldu". Erişim 14 Ocak 2024. <https://www.islamveihsan.com>
- Kalender, Ruhi. "Musiki ve İnsan". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/3-4 (Aralık 1997), 263-272.
- Kaplan, Ayten. *Kültürel Müzikoloji*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013.
- Kaplan, Mehmet. *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Karaçam, İsmail. *Ķıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Ķıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1996.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân Tilâvetinin Esasları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Karakurt, Zeynep Maide. *Kur'ân-ı Kerim'in Temsîlî Tilâvetinde Türk Mûsikîsi Makamlarının Kullanımı*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Karataş, Zübeyir. *Lügavî Tefsirlerde Ķırâat (Ķutrub Örneği)*. İstanbul: Kitâbî yayınları, 2023.
- Keleş, Mehmet. "Kur'an Tilavetinde Ses Ve Mana İlişkisi". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Aralık 2023), 177-198. <https://doi.org/10.34085/buifd.1338638>
- Kurân ve Meâli. Erişim 03 Ocak 2024. <https://www.kuranvemeali.com>
- Macit, Muhsin. *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- Ma'rafi, Sefer Süleyman. *fî Ulûmi'l-Ķur'ân*. çev. Orhan Parlak. Kuveyt: Kur'ân İlimleri Yayınları, 2003.

- Mağnîsî, Ahmed b. Muhammed. *Tercüme-i İbnü'l-Cezerî (Tevvîd Risaleleri)*. İstanbul: Âsitâne Yayınları, t.s.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Basellûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Miras, Kâmil. *Sahîh-i Buhârî muhtasarı tecrîd-i sarîh tercemesi ve Şerhi*. Ankara: DİB Yayınları, 1980.
- Muhammedî, Muhammed Rıza. *Cemâlü't-tilâveh fi's-savt ve'n-negâm*. Lübnan: Cemiyetü'l-Kur'âni'l-Kerîm li't-Tevcih ve'l-İrşâd, 2012.
- Mustafavî, Hasan. *et-Taḥkîk fi kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, t.s.
- Nâsır, Muhammed b. Salih. *Halil b. Ahmed el-Ferâhidî el-âlimu'l-'abkarî*. Beyrut: Dâru Garbî'l-İslâmî, 2005.
- Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref, *et-Tibyân fi âdâbi ḥameleti'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ridvan Kasusi. Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2018.
- Okçu, Abdulmecit. "Kur'ân Tilâvetinde Ezgi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 10 (Mayıs-Ağustos 2007), 213-247.
- Okiç, Muhammed Tayyib. *Kur'ân-ı Kerim'in Üslûb ve Kıraati*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basımevi Yayınları, 1963.
- Orhan, İrfan. *Kur'ân'ı Kerîm Tilâveti ve Mûsikî*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Özkan, İsmail Hakkı. *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usulleri Kudüm velveleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.
- Öztuna, Yılmaz. *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*. Ankara: Başbakanlık Basım Evi, 1990.
- Öztuna, Yılmaz. *Türk Musikisi Ansiklopedik Sözlüğü*. 2 Cilt. Ankara: Orient Yayınları, 2006.
- Pakdil, Ramazan. *Talim, Tecvit ve Kıraat*. İstanbul: MÜFV Yayınları, 2017.
- Râzî, Muhammed b. Ömer Fahrüddîn. *Mefâtîhu'l-ğayb (et-Tefsîrû'l-kebîr)*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, 1999.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi ulûmi'l-Kur'ân*. İstanbul: Yasin Yayınları, 2010.
- Sâl, Halime. *el-Kırâât rivâyeta Verş ve Hafs*. Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru'l-Vâdh, 2014.
- Semîn el-Halebî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn b. İbrahim. *Umdetü'l-ḥuffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*. Alemü'l-Kütüb. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1993.
- Sezer, Fahri. *Mûzikle Terapi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as. *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*. çev. İsmail Lütfi Çakan. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1988.
- Sindî, Abdülkayyum b. Abdülgafur. *et-Teshîlü fi kavâidi't-tertil*. Mekke-i Mükerrreme: Mektebeti'l-Esedî, 2006.

- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdulmusin et-Türkî. 7 Cilt. Kahire: y.y., 2003.
- Şakaki, Rihab Muhammed Müfid. *Kur'ân Tilâvetinde Mükemmellik*. İstanbul: Guraba Yayınları, 2012.
- Savran, Tuğba. *Kur'ân-ı Kerîm'in Makamsal Tilâveti Üzerine Bir Öğretim Modeli Önerisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 7 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tanrıkorur, Cinuçen. *Sâz u Söz Arasında*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.
- Tanrıkorur, Cinuçen. "Beyatî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/220. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Tavîl, Seyyid Rızk. *Madhal fi ulûmi'l-kırâât*. Mekke: Mektebetü'l-Faysaliyye, 1985.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*. İstanbul: MÜİFAV Yayınları, 2009.
- Tetik, Necati. *Kıraat İlminin Ta'limi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Tetik, Necati. "Bazı Kırâat Kavramları Açısından Günümüz Meallerine Kısa Bir Bakış ve Bazı Örnekler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Temmuz 2013), 197-210.
- Toven, Mehmet Bahaettin. *Yeni Türkçe Lügat*. Ankara: TDK Yayınevi, 1924.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*. Bursa: Marifet Yayınları, 1992.
- Uçan, Ali. *Geçmişten Günümüze Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2000.
- Uygun, Mehmet Nuri. "Kur'an ve Musikî". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları II*. ed. Bedrettin Çetiner. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.
- Yılmaz, Esra. "İstanbul Tavrı Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetinde Kerim Öztürk'ün Kırâati Çerçevesinde Fatıha Sûresi; Makam Analizleri ve Notasyon". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 148-169.
- YŞG, Yeni Şafak Gazetesi, "Kur'ân'ı Ondan Dinleyen Müslüman Oluyordu". Erişim 14 Ocak 2024. <https://www.yenisafak.com>
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1996.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza Hüseyini. *Tacu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hidaye, 2001.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *Eşâsu'l-belâğa*. thk. Muhammed Basil Uyunü's-Sud. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru't-Tevfikîyye li't-Türâs, 2011.